

GELENEKSEL DİYARBAKIR EVLERİNDE AVLU VE SU ÖĞESİ

ÖZET

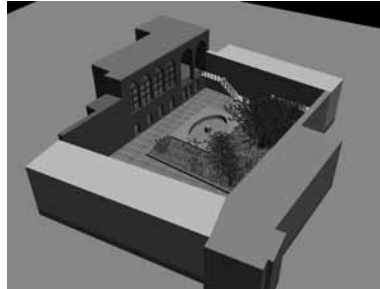
Diyarbakır, Cumhuriyet dönemine kadar tam bir orta çağ şehri görünümünde olup, yönetsel ve kültürel bir merkez olarak önem kazanmıştı. 1950 den sonra gelişmeye başlayan şehir, o döneme kadar sur içine sıkışıp kalmıştı.

Surların sınırlılığı, sıcak ve kurak iklimin de bir sonucu olarak evler, bir avlu etrafında dizilerek içe dönük bir yapılaşma oluşturmuştur. Dışarıya kapalı tutulan evlerde doğa, avlu ve su öğeleriyle içeride yaşatılmaya çalışılmıştır. Bildiri, bu tarihi evlerdeki önemli bir mekan olan avlu ve su öğelerini içermektedir.

Avlu

Bir kale gibi dış çevreye kapalı tutulan eski Diyarbakır evlerinin içi oldukça süslü ve gösterişlidir. Evlere “sokak arası” veya “kapı arası” denilen dar bir geçitten girilir. İç-Dış yaşamı birbirine bağlayan, bazı evlerde ahır bağlantısının da yapıldığı bu mekanlar, evin merkezi sayılan “Avlu”ya açılır.

Diyarbakır sur içi geleneksel konutunda avlu, ilk en önemli mekanlardan biridir. Bu merkezi mekan, yazın günlük yaşamın (oturma, yatma, yemek yeme, yemek hazırlama, düğün, ölüm ve sünnet merasimleri vb.) büyük bölümünün geçirildiği bir alandır. Dışı bazalt taş ile (bazaltın gözenekli olanına verilen isim) döşeli avlular, odalar, eyvan, bazen ahır, mutfak, kiler ve hela ile çevrilidir. Evler genellikle iki katlı yapıldığından üst kat bağlantısını sağlayan merdivenler avluda yer alır. Bu alanın ortasında çiçeklik ve çeşitli meyve ağaçlarının yer aldığı (incir, dut, ayva vb.) küçük bir bahçe, havuz ve kuyu bulunur (Resim 1).

Resim 1. Diyarbakır Evinde “Avlu”

Ev içindeki yaşamın dışarıdan görülmemesi için avlu yüksek (4-4.5 m) duvarlarla çevrilmiştir. Diyarbakır sur içi evlerinde bir çok Türk evinde görülen harem ve selamlık bölümleri burada da bulunurdu. Her iki

DİYARBAKIRDA
DOĞAL HAYAT
SU, İKLİM,
ENERJİ VE
MADEN

Yrd.Doç.Dr.Mine BARAN

Öğr.Gör.Aysel YILMAZ

Dicle Üniversitesi

Mimarlık Fakültesi

mbaran@dicle.edu.tr

ayilmaz@dicle.edu.tr

bölümün sokak kapıları ve avluları genelde ayırırdı. İslam’i inançların ortaya çıkardığı mahremiyet kavramı, bazı evlerde bu ayrımı ön plana çıkarır nitelikteydi. Evin erkeği gelen misafirleri selâmlıkta karşılar, harem avlusuna sokmazdı. Hanımlar selamlığı görmezlerdi. Misafirlere ikram edilecek şeyler, harem ve selâmlığı, birbirinden ayıran duvar üzerindeki “döner dolap” ile selamlık avlusuna ulaştırılırdı. Bu eleman her evde bulunmaz sadece büyük evlerde yapılırdı (1)(Şekil 1).

Şekil 1. Ziya Gökalp Evi Harem ve Selamlık Bölümü

Diyarbakır evleri avlu ve mekanların konumuna göre genellenecek olursa 5 ana başlık altında toplanmaktadır (2)(Şekil 2).

PLAN TİPİ			İÇ AVLULU	DIŞ AVLULU
L TİPİ	U TİPİ	I TİPİ		

Şekil 2. Avlulu Plan Tipleri

L Tipi Plan

Avlunun komşu iki kenarı odalarla çevrilidir. Açıkta kalan duvarların önü bahçe olarak düzenlenmiştir (Resim 2).

Resim 2. Süleyman Nazif Sk.No:32

U Tipi Plan

Avlunun üç çevresi odalarla çevrili olan plan tipidir. Avlunun bir duvarı ise sokağa bakmaktadır (Resim 3).

Resim 3. Abdaldede Mah.Behrampaşa Sk.No:48

I Tipi Plan: Bu tip planda avlunun karşılıklı iki kenarına odalar dizilidir. Açıkta kalan diğer iki kenarlarda, bazen bahçe, bazen de giriş kapısı yer almaktadır (Resim 4).

Resim 4. Özdemir Mah. Kurşunlu Cami Sk. No:10

İç Avlulu Plan Tipi

Avlunun dört kenarı, odalarla çevrilidir. Bütün mevsimler için bölümler, bu tip planlarda mevcuttur. Ortada havuz bulunmaktadır. Diyarbakır evlerinin çoğu, bu tipte planlanmış, ancak bir kısmı değişime uğramıştır (Resim 5).

Resim 5. Esmâ Ocak Evi

Dış Avlulu Plan Tipi

Bu tür planlara çok ender olarak rastlanmaktadır. Daha çok ilk plan tipi deforme olmuş evlerin son hali, bu plan tipini oluşturmaktadır. Genelde köşklerin planlarında görülür (Resim 6).

Resim 6. Gazi Köşkü

Su Ögesi

Sur içi geleneksel dokusunda su ögesi, sokak çeşmelerinden sonra evlerin vazgeçilmez bir unsuru olmuştur. Dışarıdan bir kaleyi andıran evlerin içi sağlık, temizlik, görsel zenginlik ve ruhsal rahatlama amacıyla havuz, serdap, tulumba, kuyu gibi farklı su ögeleriyle donatılmıştır. Kanuni döneminde Şehre getirilen kanalizasyon ve içme suyu tesisatının çok iyi olması, evlerde çok sayıda havuz yapılmasına olanak vermişti. Böylece insanlar düşledikleri dış dünyanın küçük bir örneğini evlerine yansıtmak istemişlerdir.

Havuzlar

Diyarbakır evlerinde yaz aylarında yaşam avlu, eyvan ve havuz etrafında geçer. Diyarbakır'da havuz genelde avlu ve eyvanda bulunur. Eyvandakiler

boyut olarak daha küçüktür. Eski dönemlerden beri Diyarbakır'a 15 km. uzaklıkta bulunan Gözeli'den getirilen Hamravat suyu her eve dağıtılmıştır. Bu su Diyarbakır'a Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle getirilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman 1549'da İran seferi nedeniyle Halep'ten dönerken yolda hastalanmış ve Diyarbakır'da kalmıştır.

Karacadağ'da istirahat eden padişah sağlığına kavuşunca Hamravat suyunun şehre getirilmesini emretmiştir (3). O günden bugüne kadar şehir içerisinde bir su dağıtım şebekesi kurulmuştur. Böylece her eve ayrı bir havuz yapılabilmektedir.

Diyarbakır evlerinde havuz, vazgeçilmez bir unsurdur. Diyarbakır evlerinde suyun kullanımında görsel konfor dışında iklimin önemli etkisi vardır. Yazları sıcak ve kurak olan il de ev içerisinde yapılan havuzlar serin ortamlar oluşturmada iklimsel konfor sağlamaktadır. Havuzların yapımında kullanılan ana malzeme bazalt taştır. Bu taşlar, kolay işlenebilmesi yanındaklimaişlevidegörmektedir.Yazaylarında havuzlardan taşlara dökülen sular içindeki gözeneklere dolarak buharlaşma yaratmakta daha sonrasında serinlik yaymaktadır.

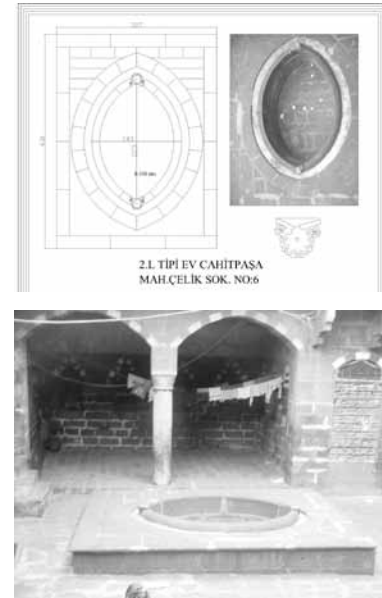
Havuzların kenarı, genellikle döşemeden az yüksek ve dış kenarı dışbükey, iç kenarı düşeydir. Bunu döşemeden, 3-4 cm kadar çukur, 12-16 cm eninde taşma kanalı çevreler ve bir yerden düşeye dönüşerek (rögar)kanala karışır. Diyarbakır evlerinde genel olarak 3 tür havuz bulunmaktadır. Dikdörtgen, eliptik ve 8 kenarlılar (4) (Resim7,8,9). Dairesel olanlar serdap dışında bulunmamaktadır.

Dikdörtgen Planlı Havuz

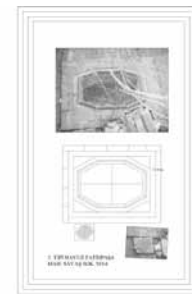
Resim 7. Dikdörtgen Planlı Havuz

Eliptik Planlı Havuz

Resim 8. Eliptik Planlı Havuz

8 Kenar Planlı Havuz

Resim 9. 8 Kenar Planlı Havuz

Havuz kadar önemli onu tamamlayan bir detay da, boşalan su için düşünülen(görsel su oyunları) kanalcıklar ve kadehlerdir. Suyun basınçlı olduğu ev veya semtlerde ortada fıskiye de bulunabilir. Ancak en yaygın olanı iki kadehli havuzlardır. Kısa kenar ortalarına veya 4 kenar ortalarına yerleştirilirler. Bunlar, yarım daire yıldız ve katmer verilerek yontulur, çanağı çukur ve havuza doğru kanallı olurlar. Bunlardan su hafifçe taşar ve havuza dökülür. Böylece çok az ses yaparken kulağı yormadan görsel zenginlik sağlar ve serinlik verir (4)(Resim 10,11,12).

Resim 10. Su Kanalı

Resim 11. Fıskiye ve Su Kadehi

Resim 12. Su Kanalları

Serdap

Diyarbakır evlerinin bir özelliği de serdap'lardır. Sıcak yaz günlerinde eyvan ve avlular yetersiz kalınca buna önlem olarak bir nevi sığınak olan serdaplar yapılmıştır. Bunlar evlerin yerleşme planı içerisinde bir tür bodrum odası olup avluya açılırlar ve kuzeye yöneliktirler. Diyarbakır C.

S. Tarancı evinde olduğu gibi bazı örneklerde iki basamakla içerisine girilen havuzlu, mekânlardır (Resim 13).

Resim 13. C. Sıtkı Tarancı Evi'nde Bulunan Serdap

Selsebil

Zengin evlerinde bazen havuzların eyvanın içerisine kadar girdikleri görülmüştür. Bazı örneklerde buralara küçük selsebiller eklenmiştir. Bunun da nedeni selsebillerin eve serinlik sağlamasıdır. Duvar yüzeyinden bir su kanalı ile akıtılan su, önündeki havuza dökülür. Diyarbakır'da selsebiller genellikle sur dışında yer alan köşklere bulunur (Resim 14).

Resim 14. Gazi Köşkü'nde Yer Alan Selsebil

Tulumba

Diyarbakır evlerinde hemen her evde bulunan tulumba avluda yer alır. Kol kuvvetiyle çekilen su, önündeki hazneye, fazlası da bahçeye dökülür (Resim 15).

Resim 15. Diyarbakır Evinde Tulumba

Kuyu

Geleneksel Diyarbakır evlerinde kuyu, tulumba gibi avluda bulunur. Kuyular genellikle temizlik amaçlı kullanılmıştır. Bazen de o dönemlerde buzdolabının olmamasından dolayı sıcak yaz günlerinde aşağıya sarkıtılan yiyeceklerin serin olması sağlanırdı. Yalıtımın çok iyi yapılmış olması kuyu ve tulumba kültürünün gelişmesine olanak sağlamıştır (Resim 16).

Resim 16. Kuyu

Eski Diyarbakır'da su şebekesi pöhrenk adı verilen kanallarla sur içine getirilerek evlere bağlanmıştır (5,6). Ancak suyun basınçlı olmamasından dolayı Diyarbakır'da bulunan eski evlerde su haznesi ender olarak kullanılmıştır.

Geleneksel Diyarbakır Evleri, gerek mekan kurgusundaki işlevselliği gerekse detaylardaki incelikleri ile günümüzde örnek alınacak yapılarımızdır. Ancak günümüzde pek çoğu yıkılmış veya havuz, tulumba, selsebil vb. gibi donatılarından yoksun bırakılmıştır. Geçmiş kültürümüzden izler taşıyan bu yapı ve öğelerinin daha fazla yok olmadan gelecekte de yaşayabilmesi hepimizin sorumluluğudur.

DİYARBAKIRDA
DOĞAL HAYAT
SU, İKLİM,
ENERJİ VE
MADEN

KAYNAKÇA

1. BEYSANOĞLU Ş. Diyarbakır Evleri, Ankara, 1998.
2. AKBULUT İ. Diyarbakır, Diyarbakır.1998.
3. ERGİNBAŞ D. Diyarbakır Evleri, İ.T.Ü.Mimarlık Fak. Syf.10, 1953.
4. TUNCER O.C. Diyarbakır Evleri, D.Bakır B.Ş.B. Kültür ve Sanat Yay. Syf.25-28, 1999.
5. BEYSANOĞLU Ş. Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi. Ankara. 1987.
6. Diyarbakır, Müze Şehir, Yapı Kredi Yayınları, Syf.246-25,1 İstanbul, 1999.

DİYARBAKIRDA
DOĞAL HAYAT
SU, İKLİM,
ENERJİ VE
MADEN